

монументальних призведений, был авторизованным художником диєцезии, заведующим секции церковного искусства епархиального музея, исследовал архитектуру и искусство края, занимался делом сохранения памятников, публиковал свои труды в изданиях Буковины, Вены.

Ключевые слова: музей, храм, иконография, сохранение древностей.

**Halyna Matviyishyn
(Chernivtsi)**

Yevhen Maksymovych –

Artist, Culture and Public Figure of Bukovyna

In the article there are examined aspects of formation and development of Yevhen Maksymovych's personality against the background Bukovyna's spiritual and cultural development. The artist made a number of monumental works, was authorized artist of the diocese, headed church art section of the eparchial museum, researched architecture and arts, was occupied with preservation of historical sites, his works were published in periodicals of Bukovyna and Wien.

Key words: spiritual and cultural development of Bukovyna, iconography, church

УДК: 94 (477.85)«19»

**Андрій Науменко
(Київ)**

НАСТУПАЛЬНА ОПЕРАЦІЯ 9-Ї РОСІЙСЬКОЇ АРМІЇ У БУКОВИНІ 1916 р.

На основі спогадів учасників боїв 1916 р., наукових праць істориків різних часів у статті досліджуються бойові дії на Буковині у червні-грудні 1916 р., зокрема військ 9-ої російської армії генерала П.О. Лечицького.

Ключові слова: 9-та армія, Буковина, П.О.Лечицький, війна, фронт, прорив, противник, бої.

В історії Першої світової війни та світовій спадщині військового мистецтва одне з центральних місць посідає переможна наступальна операція російських військ Південно-Західного фронту у 1916 р. Її здійснювали 4 армії. На лівому фланзі фронту у Буковині діяла 9-а армія генерала від інфантерії Платона Олексійовича Лечицького, одного з найздібніших воєначальників російської армії.

Основний хід подій під час цієї операції розглянуто у працях військових істориків. Найбільш поглиблено відтворено його у роботі О.Х. Базаревського¹. Він провів аналіз воєнно-політичних умов, у яких готувалася і проводилася операція, стан військ противників, особливості їх застосування і т.д. Ця робота належить до того комплексу наукових праць, які готувалися вже у радянській Росії і

мали на меті проаналізувати досвід Великої війни для подальшого вивчення та застосування його радянськими воєначальниками. Військовим подіям 1916 р. у Буковині приділена значна увага російськими еміграційними дослідниками. Зокрема, їх вивчав Е. Месснер². Бойові операції 1916 р. на Південно-Західному фронті, що почалися переможними проривами поблизу Луцька і Чернівців, він називає Луцьк-Чернівецькою битвою. Цей автор наголошує: «З крихітних, крихітних у порівнянні з розмірами велетенської битви, – діянь сотень тисяч хоробрих солдатів, з доблесті тисяч прапорщиків, підпоручиків, поручиків, що йшли попереду своїх солдатів, з мужності і вміння сотень штабс-капітанів, капітанів, підполковників, полковників, що командували батальйонами і полками, з волі і розуму генералів створена НАЙВЕЛИЧНІША ПЕРЕМОГА ВЕЛИКОЇ ВІЙНИ»³. Проте, діяння цих людей залишаються маловідомими і потребують поглибленого вивчення. А. Керсновський у своїй роботі також дослідив дії 9-ї російської армії, де коротко зупиняється на прикладах звичайної діяльності окремих військових частин, чого, наприклад, радянські дослідники не здійснювали⁴. Важливою для дослідження є робота колишнього командира ХЛІ-го армійського корпусу Л. Бельковича⁵.

Бойові дії у Буковині досліджували і радянські історики. Їм приділена увага у праці Д. Вержховського і В. Ляхова у загальному контексті висвітлення наступу 1916 р.⁶ Підготовка і здійснення прориву арміями Південно-Західного фронту поглиблено розглянуті у монографії І. Ростунова. Її слід вважати одним з найбільш об'єктивних досліджень Першої світової війни, що вийшли з під пера радянських істориків у післявоєнний період⁷.

По-новому оцінка значенню даної операції дається у роботі сучасного російського дослідника С. Нелиповича, який, спираючись на доробок науковців різних часів і використавши значний масив архівних документів, зміг дослідити перебіг основних подій, проаналізувати результати і значення діяльності військ Південно-Західного фронту⁸.

Бойовим діям у Буковині 1916 р. приділена увага і у дослідженнях сучасних вітчизняних науковців. Коротко вони висвітлені в окремих статтях⁹. Розглядається дана проблема і у дослідженнях, присвячених історії зазначеного регіону. Зокрема, В. Заповольський розглянув оперативно-стратегічне становище на землях Буковини з червня до завершення зимових боїв 1916 р., звернув увагу на побут солдатів на фронті у період т.зв. «окопного сидіння», висвітлив становище населення і т.д.¹⁰.

Важливими заходами у вивченні воєнної історії, зокрема і Першої світової війни, стали наукові військово-історичні конференції, ініційовані Національним військово-історичним музеєм, присвячені воєнній історії різних регіонів України. 26 лис-

топада 2009 р. така конференція, присвячена воєнній історії Поділля та Буковини, відбулася у м. Кам'янці-Подільському. Представлений доробок сучасних дослідників свідчить, що військові події 1914–1916 рр. викликають інтерес у науковців і громадськості¹¹.

Разом з тим зазначимо, що незважаючи на величезну роботу, проведену науковцями щодо вивчення військових подій у Буковині під час прориву Південно-Західного фронту, недостатньо висвітлено участь у боях окремих військових частин, залишаються маловідомими бойові вчинки бійців і командирів. Тож мета пропонованої статті полягає у висвітленні бойових дій військ 9-ї російської армії під час прориву 1916 р.

На травень 1916 р. 9-а російська армія (штаб у Кам'янці-Подільському) розташовувалася на позиції від Латача на Дністрі до Боян на Пруті, на фронті довжиною близько 90 км, межуючи на півночі з позиціями 7-ї російської армії, а на півдні – з кордоном Румунії. До складу армії входили XI, XII, XXXIII і XLI армійські корпуси, а також III кінний корпус, що становило 10 піхотних і 4 кавалерійських дивізій, або 160 батальйонів, 128 ескадронів і сотень, що нараховували більше 170 000 бійців при 489 гарматах, з яких 47 важких. Перед фронтом 9-ї російської армії на кінець травня 1916 р. розташовувалася 7-а австро-угорська армія генерала К. Пфланцер-Балтіна зі штабом у Коломиї. Окрім 13-го і 6-го корпусів, що мали діяти проти 9-ї російської армії, армія числила близько 9–10 піхотних і 4 кавалерійських дивізій, що мали 131 батальйон і 92 ескадрони, чисельністю до 130 000 бійців і 548 гармат, не враховуючи запасні частини¹².

Незважаючи на зовні значні результати кампанії 1915 р. на російському фронті, центральні держави по суті не виконали поставлених завдань. Росія була надломлена, але вивести її з строю не вдалося¹³.

Початок російського наступу намічався на 15 червня. Але перш ніж були досягнуті остаточні домовленості на міжсоюзницькій конференції держав Згоди, з Риму в російську Ставку послідували настійливі заклики про допомогу і найскоріший наступ росіян¹⁴. Адже італійці (союзники Антанти) вже терпіли поразки на фронті проти австрійців, і російська допомога була потрібна негайно. Про те ж особистою телеграмою на ім'я імператора Миколи II просив король Італії Віктор Емануїл¹⁵. Росіяни знов, вкотре вже за цю війну, мали рятувати своїх союзників.

Підготовка наступу російських армій здійснювалася ретельно. Провадилася розвідка, вживалися заходи для приховання підготовки наступу, планувалася артилерійська та інженерна підготовка. Відповідним чином здійснювалося навчання військ. Піхота мала атакувати трьома-чотирма хвилями, за якими слідує резерви. Хвили, що атакують, слідує одна за одною на 150-200 кроків. Перша

і друга хвилі постачаються ручними гранатами і засобами для знищення дротяних загороджень; друга хвиля заповнює порожні місця, що утворюються у першій хвилі, третя хвиля служить їм найближчою підтримкою, а четверту хвилю утворює резерв командирів полків¹⁶.

Населення Буковини було надто втомлене війною. Настрої його перед початком російського наступу навесні – влітку 1916 р. характеризує О. Базаревський: «Зважаючи на своє постійне зубожіння, місцеве населення, втомлене війною, бажало тільки миру. Попереднє перебування росіян у ... Буковині залишило у нього досить тяжке враження; частими були випадки реквізицій, мародерства і насилля. ... Але в минулому будь-яких ворожих дій проти росіян місцеві мешканці не здійснювали»¹⁷.

При плануванні наступальних дій у 1916 р. роль 9-ї армії була допоміжною. За рішенням командуючого фронтом генерала О.О. Брусилова вона отримала завдання атакувати між річками Прут і Дністер в напрямку на Чернівці і на Коломию, що мали виконати XI, XII армійські і III кінний корпуси. П.О. Лечицький вирішив завдати поразки противнику у Буковині, наступаючи лівофланговим XI армійським корпусом до Карпат, а потім перенести удар на правий фланг у Задністров'я¹⁸.

Російському XXXIII корпусу протистояла група генерала Е. Хадфрі (1 піхотна і 1 кінна дивізії), XLI корпусу у центрі – група генерала З. Бенігні (3 піхотні і 3 кінні дивізії), проти XI корпусу був 11-й же австро-угорський корпус генерала І. Корда (3 піхотні і 0,5 кінні дивізії)¹⁹.

Артилерійська підготовка була проведена вдало. В оперативній доповіді від 4 червня зазначалося, що за оцінками командирів корпусів дії російської артилерії дають результати, що перевищують сподівання²⁰. О.О. Брусилов свідчив, що «наша артилерійська атака скрізь увінчалася повним успіхом»²¹. Діями російської артилерії успішно керував генерал С.М. Дельвіг²².

22 травня (4 червня) Лечицький перейшов у наступ. На чернівецькому напрямку наносив удар XI корпус генерала графа М.А. Баранцова, об'єднаного з військами XII корпусу, який не мав командира, XLI армійський корпус генерала Л.М. Бельковича здійснював демонстрацію на с.Онут, а у резерві у долині Дністра залишався XXXIII корпус. XLI корпус мав поважний успіх біля Онута, XI корпус – при с.Чорному Потоці. Проте 24 травня (6 червня) опір противника був надто сильний, наступ росіян захлинувся, і висота 458 – «ключ Бессарабії» – залишилася за противником. Росіяни втратили 98 офіцерів і 12 300 солдатів, австрійці – близько 25 000. У цих боях особливо відзначилася 3-я Заамурська дивізія, що взяла Онут і с.Вікно, а в XI корпусі – 11-а і 32-а піхотні дивізії біля с.Баламутівки і с.Ржавинців. Було взято 12 800 полонених, 14 гармат і 18 кулеметів. Л.М. Белькович свідчив: «Заамурці сміливо ... рушили на штурм.

Першим увірвався в окопи полк, що атакував у районі Шлесса (?). Командир полку був смертельно поранений в голову, але це не завадило полку доблесно виконати своє завдання, і незабаром полонені потягнулися від Шлесса у наш бік. На правому фланзі також слідував успіх; австрійці частково здалися, а частково втекли в Митків, намагаючись затриматися там в окопах 2 лінії. Безпосередньо за Шлессом і за ... фермою проходила 2 лінія окопів, і замурці, переслідуючи ворога, захопили її; ворог відступив на укріплену ним висоту, розташовану між Митковим і Вікном і тут знов затримався, підсилений частинами, що відійшли сюди ж від Онута і Чорного Потоку, які відступили з своїх позицій, після нашого початкового успіху. ... Всього за день було взято 4200 полонених; сильна позиція ворога була прорвана. Сусідні XI і XII корпуси цього дня мали також значний успіх, взявши більше 10 тис. полонених і оволодівши значними ділянками позицій ворога.

Таким чином, вся лінія від Дністра до Румунського кордону, була зрушена, і ті позиції ... тепер були взяті першим же ударом»²³.

Здійснивши перегрупування, Лечицький 28 травня (10 червня), увівши в бій і XXXIII корпус, розбив 7-му армію К. Пфланцер-Балтіна, відкинув її до Пруту і у Задністров'я і захопив висоту «458». Цього дня – в Добринівських боях (австрійці назвали їх «Окненський прорив») – розгромлено військо Пфланцер-Балтіна, розірвавши його армію навпіл і відкинувши групу І. Корда на південь, до Пруту, а Е. Хадфрі і З. Бенігні – на захід, у Задністров'я. Головний удар на висоту «458» вела 32-а піхотна дивізія генерала О.С. Лукомського. Висоту і Добринівці взяв 126-й піхотний Рильський полк полковника Рафальського. Поранені офіцери 9-го і 10-го Заамурських піхотних полків наказали нести себе попереду атакуючих підрозділів. В 11-й піхотній дивізії полковник Батранець з Охотським полком розгромив два угорських полки і взяв у полон 100 офіцерів і 3800 солдатів. На чолі Камчатського полку йшов начальник 11-ї піхотної дивізії генерал Бачинський. У 12-й піхотній дивізії поранені офіцери Дніпровського полку відмовились від перев'язок «до перемоги», інші, незважаючи на рани, йшли вперед. Одеським полком полковника Королькова захоплено у полон 26-й австро-угорський полк. Вогнем артилерії, що готувала рішучу атаку, керував підполковник В.Ф. Кирей. Зазначимо, що пізніше видатні артилеристи С.М. Дельвіг і В.Ф. Кирей у 1917-1921 рр. служили в Українській армії.

У Добринівських боях 28 травня (10 червня) росіяни взяли у полон 1 генерала, 3 командирів полків, 754 офіцерів, 37 852 солдатів, 49 гармат, 32 міномети і бомбомети і 120 кулеметів. Загальні втрати противника склали до 70 000 чоловік, росіяни – близько 14 000 чоловік.

На землях Буковини здійснив подвиг капітан Насонов, що на чолі нечисленних кінноартилерис-

тів атакував і захопив австро-угорську батарею під Заставною. Побачивши батарею противника, що швидко віддаляється, командир 2-ї батареї 1-го кінно-гірського дивізіону полковник Ширінкін посадив всіх підлеглих своєї батареї на коней і кинувся переслідувати противника. Сам він з 60 кінноартилеристами порубав рештки ворожого батальйону, що намагався врятувати свою батарею, а капітан Насонов з 20 іншими наздогнав противника, знищив тих, що чинили опір, і полонив інших – 3 офіцерів і 83 солдатів, захопив 4 гармати і 6 набійних скринь. Це була 3-я батарея 5-го австро-угорського артилерійського полку²⁴.

В цих боях відзначився також Туркменський Текінський кінний полк. Командир текінців полковник Зиков про початок дій мав отримати вказівку від начальника 12-ї дивізії. Полки останнього зламали спротив австро-угорців, і він наказував Зикову розвивати успіх. Текінці, 360 вершників, пішли на Чорний Потік, пройшли крізь укріплені смуги, розгорнулися широким фронтом, і несподівано зустріли густі лави противника. Вони атакують їх у кінному строю і створюють серед австро-угорців велику паніку, захоплюють 1 500 полонених і продовжують переслідувати рештки 8-ї кавалерійської, 51-ї і 42-ї гонведних дивізій, що відступали на південь і частково на захід. Полки 11-ї і 12-ї дивізій, підбадьорені успіхом і атакою текінців, йдуть вперед, тиснучи на рештки 9-ї австро-угорської бригади²⁵.

Наприкінці травня завершився розгром південної групи армії К. Пфланцер-Балтіна. Росіяни захопили 39 000 полонених і півсотні гармат²⁶.

5 (18) червня XI корпус взяв Чернівці. Лечицький зупинив ударну групу (XLI, XI і XII армійські корпуси) на лінії Пруту, готуючись до зміни операційного напрямку. Для переслідування відступаючої південної групи австро-угорських військ був призначений Зведений корпус генерала М.М. Промтова і III кінний корпус генерала графа Ф.А.Келлера. Тут разом з іншими частинами відзначилися і козаки Особистого імператорського конвою. Вони не тільки несли охорону імператора у Ставці, а й брали активну участь у боях. Під час переслідування головні роз'їзди сотні Конвою, що йшла в авангарді Кізляро-Гребенського полку, виявили велику колону противника, що відходила по дорозі на північний схід від Чернівців. 1-а Кубанська сотня, а за нею сотні Кізляро-Гребенського полку кинулись в атаку. Атакована колона була великим армійським обозом, який відступав під прикриттям кількох рот і кулеметної команди австрійської піхоти. Весь обоз повністю і австрійці, що прикривали його і не загинули, були захоплені у полон. Далі Кізляро-Гребенський полк і сотня Конвою під проводом полковника Жукова продовжили переслідування противника в напрямку м. Сучава. Австрійська піхота, зайнявши висоту «412», чинила опір, що затримувало Кізляро-

Гребенський полк. Полковник Жуков наказав конвойцям вибити противника з висоти «412», зайняти її, пропустивши полк, приєднатися до нього. Підесаул Рашпиль спішив сотню і, незважаючи на сильний вогонь противника, повів рішучий наступ. Сотня, кидаючи ручні гранати, атакувала висоту «412». Австрійці були взяті у полон або гвардійцями на самій висоті, або гребенцями, що перехопили їх при поспішному відступі з висоти²⁷.

10 (23) червня генерал Промтов зайняв Сучаву, а граф Келлер – Кимпулунг. При зайнятті Чернівців захоплено 1 500 полонених і 10 гармат, а 6 (19) червня поблизу с. Великого Кучурова – ще 600 полонених і 2 гармати. Поблизу Кимпулунга було захоплено 60 офіцерів, 3 500 солдатів, 11 кулеметів. Під Сучавою взято 27 офіцерів, 1 235 солдатів, 27 кулеметів. 15 (28) червня козаки Терської дивізії взяли у пішому строю 2 гармати²⁸. Того ж дня ударна група нанесла удар на Коломию, 16 (29) червня було взято Обертин, а 17 (30) червня – Коломию. В подальші дні австро-угорським військам було завдано нової поразки, 24 червня (7 липня) взято Десятин. Австрійці були відтіснені до карпатських перевалів. Лечицький хотів зупинити армію і дочекатись підкріплень. Однак, дізнавшись, що на допомогу армії Пфланцера йдуть німці, він 18 червня (1 липня) XII армійським корпусом прорвав центр 7-ї австро-угорської армії в районі Печеніжина – групи З. Бенігні. 9-а армія була підсилена 79-ю піхотною і Уссурійською кінною дивізіями.

У Коломийських боях росіяни взяли у полон 764 офіцерів, 30 875 солдатів, а також захопили 18 гармат і 130 кулеметів. Свої втрати за перші три дні – з 15 по 17 (28-30) червня до падіння Коломиї – австрійці показали числом 40 000 чоловік. А. Керсновський твердить, що їх втрати становили 60 000 чоловік, російські – 25 000. Сміливим було захоплення гаубичної батареї 15 (28) червня під Снятином. Командир 1-го батальйону 5-го піхотного Заамурського полку поручик Гусак послав в атаку на батарею, що стріляла картеччю, роту свого сина – прапорщика Гусака. Обертин брала 2-а Заамурська дивізія. Під Печеніжином удару завдала 19-а піхотна дивізія, відзначився 73-й піхотний Кримський полк²⁹.

На початку липня 9-ї російській армії – 11 піхотних і 5 кінних дивізій – протистояли дві австро-угорських: 3-я армія у Задністров'ї і 7-а армія у Карпатах – всього 14 дивізій: 10 піхотних і 4 кінні. Південна німецька, 3-я і 7-а австро-угорські армії становили групу військ ерцгерцога Карла³⁰.

15 (28) липня 9-а армія перейшла у наступ. ХLI корпус прорвався під Трояном між групами генерал-лейтенанта Р. фон Кревеля і фельдмаршал-лейтенанта Е. Хадфрі, а ХХХІІІ відкинув противника біля Хотимира, ХІІ корпус прорвав центр 3-ї австро-угорської армії поблизу Хлебичина і вночі 16 (29) липня генерал Г. Кьовесс фон Кьовессгаза відступив з військами по всьому фронту. 15 (28) лип-

ня 9-а армія взяла близько 8 000 полонених і 21 гармату. Оренбурзькі козаки порубали австрійську артилерію під Кошевом. Під Хотимиром 1-а піхотна Заамурська дивізія відкинула 105-у німецьку дивізію, а 2-а – 119-у. Особливо відзначився 1-й піхотний Заамурський полк, взявши 19 офіцерів, 996 солдатів, захопив 7 гармат, 3 міномети і 9 кулеметів. Інгушський полк «туземної» дивізії під Озерянами захопив 6 гармат. Під Трояном удару завдала 74-а піхотна дивізія, відзначився 295-й піхотний Свирський полк. Біля Хлебичина фронт прорвала 19-а дивізія, де особливо відзначився 75-й піхотний Севастопольський полк³¹.

Враховуючи небезпеку концентрації сил противника у Карпатах проти свого правого флангу, а також розтягування армії у напрямку на Галич і Трансильванію, Лечицький припинив наступ. 20 липня (2 серпня) австро-угорські війська перейшли у наступ у Карпатах поблизу Гриняви, потіснивши російські війська. Для посилення позицій Лечицькому було передано ХVІІІ корпус зі складу 7-ї армії. 25 липня (7 серпня) 9-а армія силами ХХХІІІ та ХLІ корпусів, за підтримки ХІІ корпусу атакувала позиції 3-ї австро-угорської армії. Того ж дня було зайнято стратегічно важливий пункт – Тлумач, і 3-я австро-угорська армія почала відступ, а 28 липня (10 серпня) війська Лечицького зайняли Станіславів. У цих боях росіяни захопили 20 000 полонених, 18 гармат, 11 бомбометів і 157 кулеметів.

9 (22) серпня К. Пфланцер-Балтін наніс контр-удар, потіснивши ХІ корпус у Карпатах (росіяни втратили до 5 000 чол.), 17 (30) серпня атакував стик між ХІ і ХVІІІ російськими корпусами і захопив масив Кукуль. Проте у боях 18–29 серпня (31 серпня – 11 вересня) росіяни, повільно рухаючись уперед, знов захопили Кукуль і гору Капул. З 3 (16) серпня 9-а армія вела важкі бої у Лісистих Карпатах, примусивши відступити лівий фланг 7-ї австро-угорської армії. Наприкінці вересня задністровські і карпатські позиції було передано 8-й армії, а 9-а перекинута у Молдавські Карпати, де замінила відступаючі союзні румунські війська. На 9-у армію покладалися завдання рухатися на Дорна-Ватринському напрямку (ХХVІ армійський і ІІІ кінний корпуси) і у Молдавські Карпати, куди у жовтні були перекинуті три армійські корпуси, а у листопаді – ще один. Під час боїв у жовтні у Молдавських Карпатах Лечицький затримав 7-у і частину 1-ї австро-угорських армій, відтягнувши німецький наступ на союзню Румунію. Після початку австро-німецького наступу на позиції румунів Лечицький 15 (28) листопада почав наступ на Дорна-Ватру двома корпусами, а три корпуси намагалися прорватися на Чик-Середу. Бої затягнулись, і Лечицький не зміг відтіснити з Карпат 12-у австро-угорську армію, а 9-а армія зазнала значних втрат. 5 (18) – 8 (21) грудня 9-а німецька армія не змогла прорвати позиції російських 4-ї і 9-ї армій у долині р. Путни. При цьому два корпуси зазнали

значних втрат, але становище виправив зустрічним ударом XXIV корпус генерала К.Г. Некрасова.

Підсумовуючи результати прориву у Буковині, Е. Месснер вказує: «Чернівецьке бойовище було чудово виграно завдяки доблесті піхоти, мистецтву артилерії, прориву кавалерії (в завершальній фазі) і командному талантові генерала Лечицького, помічниками якого були: генерал Санніков – начальник штабу армії, генерал Келчевський – генерал-квартирмейстер, підполковник Кирей, організатор артилерії, і військовий інженер полковник Нілус. ... Піхота ж ... атакувала успішно і хоробро, довершуючи перемогу, почату артилерією»³².

Результати прориву російських військ були значними. Зайнята була Буковина, захоплено 420 000 полонених (з них німців 80 000), 600 гармат, стільки ж мінометів і бомбометів, 2 500 кулеметів і великі матеріальні цінності³³.

Наступ військ Південно-Західного фронту, зокрема і 9-ї армії генерала П.О. Лечицького мав велике військово-політичне значення. Передусім він довів, що російська армія, незважаючи на важкі поразки 1915 р., може воювати і одержувати перемоги. Союзна італійська армія була врятована від розгрому, значно полегшало становище французів під Верденом. Буковинська перемога П.О. Лечицького спонукала до вступу у війну на боці Антанти Румунію. У Берліні і Відні зрозуміли, що у відкритому бою Центральні держави Росію остаточно перемогти не зможуть.

В подальших дослідженнях доцільно поглиблено дослідити участь у цих боях окремих родів військ, зокрема частин артилерії, бойові подвиги бійців і командирів, особливості застосування зброї і техніки і т.д. Вивчення військових подій на українських землях сприятиме розширенню знань про військову історію краю і України в цілому.

¹ Базаревский А. Наступательная операция 9-й русской армии. Июнь 1916 г. – М. 1937. – Режим доступу до роботи: http://www.grwar.ru/library/Bazareffsky_9a/index.html.

² Месснер Е. Луцкий прорыв: К 50-летию Великой победы. – Нью-Йорк, 1968. – Режим доступу до роботи: <http://www.regiment.ru/Lib/A/13/1.htm>

³ Месснер Е. Вказ. праця.

⁴ Керсновский А. История Русской Армии. – М.: Воениздат, 1999. – 781 с.

⁵ Белькович Л. Заметки о майском прорыве 1916 года – Режим доступу до роботи: <http://www.grwar.ru/library/Mil-Collect-III/index.html>.

⁶ Верхховский Д., Ляхов В. Первая мировая война. 1914–1918 гг. Военно-исторический очерк. – Москва. – 1964. – Военное издательство. – 306 с.

⁷ Ростунов И. Русский фронт Первой мировой войны. – М.: Наука, 1976. – 387 с.

⁸ Нелипович С. Брусиловский прорыв. Наступление Юго-Западного фронта в кампанию 1916 года. – М.: Цейхгауз, 2006. – 48 с.

⁹ Волковинський В. Бойові дії на українських землях у роки Першої світової війни / Укр. істор. журнал. – 2004. – № 4. – С. 38–55.

¹⁰ Заполовський В. Буковина у роки Першої світової війни (воєнні дії та їх вплив на населення). – Автореф. дис... канд. іст. наук: 07.00.02 / В.М. Заполовський; Чернів. нац. ун-т ім. Ю.Федьковича. – Чернівці, 2001. – 19 с.

¹¹ Воєнна історія Поділля та Буковини: Науковий збірник. – Матеріали Всеукраїнської наукової військово-історичної конференції 25-26 листопада 2009 р. – Кам'янець-Подільський, 2009. – 504 с.

¹² Базаревский А. Вказ. праця. С. 12, 15.

¹³ Там само. – С. 6.

¹⁴ Базаревский А. Вказ. праця. С. 48.

¹⁵ Будберг А. Вооруженные силы Российской Империи в исполнении общесоюзных задач и обязанностей во время войны 1914–17 г. – С. 17 // Режим доступу до роботи: <http://www.grwar.ru/library/Budberg/index.html>

¹⁶ Базаревский А. Вказ. праця. С. 43.

¹⁷ Там само. – С. 22.

¹⁸ Там само. – С. 13.

¹⁹ Керсновский А. Вказ. праця. С. 47.

²⁰ Щацилло В. Первая мировая война 1914 – 1918. Факты. Документы. – М.: ОЛМА-ПРЕСС, 2003. – С. 212.

²¹ Брусилов А. Мои воспоминания: Воспоминания. Мемуары / А.А. Брусилов. – Мн.: Харвест, 2003. – С. 235.

²² Залесский К. Кто был кто в Первой мировой войне / К.А. Залесский. – М.: ООО «Издательство АСТ»: ООО «Издательство Астрель», 2003. – С. 199.

²³ Белькович Л. – С. 67 // Режим доступу до роботи: <http://www.grwar.ru/library/Mil-Collect-III/index.html>.

²⁴ Керсновский А. История Русской Армии. – М.: Воениздат, 1999. – С. 48-49.

²⁵ Базаревский А. Вказ. праця. – С. 90-91.

²⁶ Керсновский А. Вказ. праця. – С. 48-49.

²⁷ Галушкин Н. Собственный Его Императорского Величества Конвой, М., 2004 – С. 207 // Режим доступу до роботи: <http://www.regiment.ru/Lib/A/5/1.htm>.

²⁸ Керсновский А. Вказ. праця. – С. 54.

²⁹ Там само. – С. 57.

³⁰ Там само. – С. 70.

³¹ Там само. – С. 76.

³² Месснер Е. Вказ. праця.

³³ Керсновский А. Вказ. праця. – С. 98.

Андрей Науменко
(Київ)

Наступательная операция 9-й российской армии в Буковине в 1916 г.

На основе воспоминаний участников боев в 1916 г., научных трудов историков разных времен в статье исследуются боевые действия на Буковине в июне-декабре в 1916 г., в частности войск 9-й российской армии генерала П.О.Лечицкого.

Ключевые слова: 9-я армия, Буковина, П.О.Лечицкий, война, фронт, прорыв, противник, бои.

Andriy Naumenko
(Kyiv)

The Offensive Operation of the 9th Russian Army in Bykovyna Region in 1916.

The article investigates the battle events which took place in June-July 1916 on the territory of Bykovyna, and the fighting work of the troops of the 9th Russian Army, led by general P.Letchytskiy.

Key words: 9th army, Bukovina, P.O. Lechytskyi, war, front, breakthrough, enemy, battles.